

89 · Vestlige strategier og vestlig østpolitik som ramme for dansk sikkerhedspolitik 1945-1991

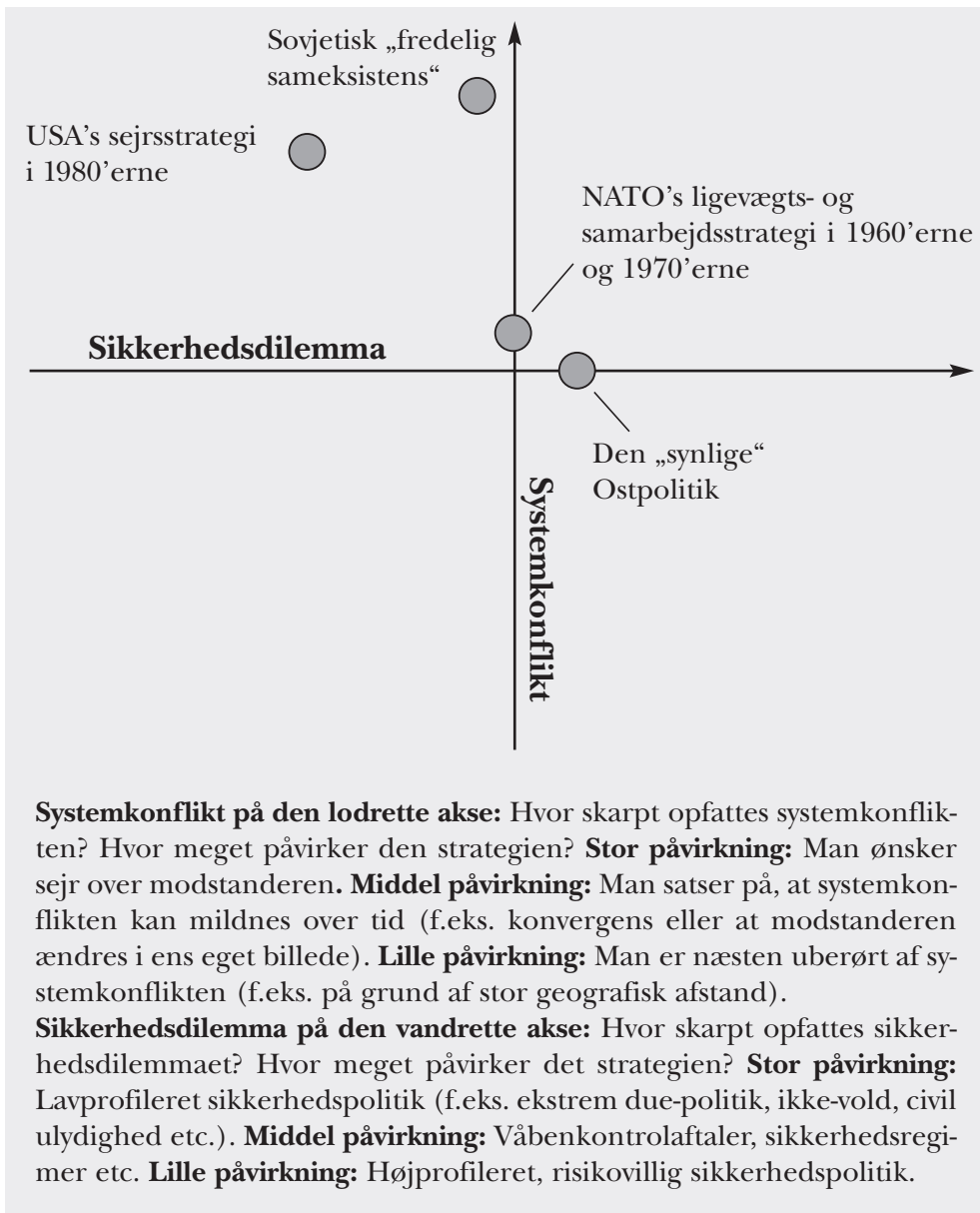
I internationalt perspektiv var dansk sikkerhedspolitik kun en lille brik i den vestlige politik, som udfoldede sig i spændingsfeltet mellem den vestlige alliance og den potentielle modstander. Spørgsmålet er her, hvordan dansk sikkerhedspolitik lå placeret i forhold til de vigtigste positioner og problemer i Vestens politik i de forskellige faser af den kolde krig, og om den danske placering var hensigtsmæssig i forhold til de hensyn og interesser, som det fra et dansk synspunkt var ønskeligt at tilgodese i det internationale perspektiv. Det sidste spørgsmål kan diskuteres både i fortid og nutid. Dels på grundlag af de forudsætninger, man havde i samtiden, hvor beslutningerne skulle træffes og positionerne fastlægges, dels ud fra, hvad vi i dag ved om den internationale situation og konsekvenserne af alliancepartnernes og den danske politik. Det grundlæggende valg i dansk sikkerhedspolitik var tilslutningen til Atlantpagten i 1949. Dette valg kan beskrives som en tilpasning til de ydre omstændigheder i det bipolarere verdensbillede og et resultat af den historiske lektie fra den anden verdenskrig.

Grafen viser et lands eller en alliances overordnede sikkerhedspolitik (grand strategy) placeret i et afhængighedsforhold til det sikkerhedspolitiske verdensbillede på den ene side og (praktisk) politisk handling på den anden. (I parenteserne parallelle termer fra medicinsk terminologi).

Overordnet forståelsesramme („Diagnose“)	Handleteori („Behandlingsstrategi“)	Handling („Behandling“)
Sikkerhedspolitisk verdensbillede Sikkerhedsparadigme	Grand strategy	Doktrin Anskaffelsespolitik Etc.

Efter sammenbruddet af de nordiske forsvarsforhandlinger i februar 1949 var alliancemedlemskabet det eneste reelt foreliggende alternativ. *Det danske sikkerhedsparadigme* blev den faste forankring i den vestlige alliance. Efter denne grundlæggende tilpasning til det nye bipolære verdensbillede gav medlemskabet af alliancen Danmark en styrket position, som betød, at *Danmarks overordnede politik (grand strategy)* under den kolde krig blev præget af balancepolitik. Definitionen på en balancepolitik er, at den baserer sig på strategier, som er karakteriseret ved „giv-og-tag“ (quid pro quo). Den danske balancepolitik i forhold til alliancen ses i udredningens perspektiv primært som en *forpligtelsesstrategi* med sekundære elementer af indrømmelsesstrategi og selvbindingsstrategi – de to sidste også i balancepolitisk ramme. Danmarks styrkede position i medfør af alliancemedlemskabet betød, at det også i forhold til den potentielle modstander i øst blev muligt at føre en balancepolitik. Dette var en af både de allierede og Danmark selv ønsket og forventet effekt af alliancemedlemskabet, der som et af sine formål havde at beskytte landet mod farerne ved affindelsespolitik og eftergiveness (se adaptionsteori i kapitel 3 og 86).

Grand strategies. Ligevægts- og samarbejdsstrategien var især 1960'ernes og 1970'ernes NATO-strategi. Med ligevægt tænkes på militær ligevægt. **Sejrsstrategien** var Reagan-administrationens til dels hemmelige strategi fra 1980'erne, som i administrationens egen forståelse var risikobetonet. **Ostpolitik** opfattes som et supplement til ligevægts- og samarbejdsstrategien og kan placeres forskelligt alt efter, om det er den synlige eller usynlige Ostpolitik, der tænkes på. Her er det den *synlige* Ostpolitik, der er lagt ind. Den holder sig ganske tæt til NATO-acquiset for ikke at provokere alliancepartnerne for meget og for at samle den bredest mulige politiske tilslutning i Vesttyskland. Samtidig bevæger den sig inden for det således stærkt begrænsede rum en lille smule i imødekommende retning i begge dimensioner for at være attraktiv for østlandene. Den skjulte Ostpolitik lå højere på systemkonfliktaksen end den synlige Ostpolitik. **Sovjetisk „fredelig sameksistens“** ser systemkonflikten som skarp og fundamental og handler på en række områder i overensstemmelse hermed, men opererer med en relativt forsigtig politik over for Vesten i sikkerhedsdilemmaet.

Dansk sikkerhedspolitik bestemmes i det følgende dels i forhold til Vestens overordnede politiske strategier for forholdet til østblokken, de *vestlige grand strategies*, dels i forhold til de formelle strategier og beslutninger i alliancen. En sikkerhedspolitisk grand strategy er en overordnet plan for at opnå politiske mål i forhold til de indre og ydre omgivelser og for, hvordan egne samlede ressourcer kan anvendes til at opnå målet, som er egen sikkerhed. En sikkerhedspolitisk grand strategy rummer således et sæt af overordnede forestillinger om mål og midler af betydning for udformningen af militær- og for-

svarspolitik. Det dynamiske samspil mellem sikkerhedspolitisk verdensbillede og grand strategy på den ene side og militær- og forsvarspolitik på den anden side kan betegnes som 'strategisk kultur'. En strategisk eller en udenrigspolitisk kultur omsættes i en fast praksis eller politikstil og præger de udførende institutioner.

Når der i det følgende tales om *Vestens* grand strategy, drejer det sig om en vis stilisering og ikke om en i ét og alt aftalt og formaliseret fællesmængde af de nationale grand strategies. Snarere tænkes der på en nogenlunde fælles forståelse af et forholdsvis enkelt sæt af overordnede forestillinger om mål og midler. På et niveau under *Vestens* grand strategy, men delvis overlappende denne, ligger NATO's grand strategy. I den vestlige grand strategys ret løse ramme kan indgå formaliserede elementer. For eksempel kunne NATO's Harmel-formel fra slutningen af 1960'erne siges at indgå i *Vestens* grand strategy. En sådan løst defineret fælles forståelse kan efter omstændighederne vise sig at være et temmelig ustabil kompromis.¹ Ovenfor er nogle få grand strategies sat i forhold til systemkonflikt og sikkerhedsdilemma i en graf. Kompromiset muliggør med sin undertiden løse form og uskarpe grænser, at kontroversielle elementer kan opfattes som både ude og inde. Et eksempel er den massive gengældelse, der formelt var en national *amerikansk* strategi, men som i realiteten var nødvendig for at få den *vestlige* grand strategy til at hænge sammen i begyndelsen af 1950'erne. En grand strategy er ikke nødvendigvis kun en plan for at opnå et politisk mål i forhold til en *modstander*. Den kan også sigte på at sikre beroligelse af egen befolkning, politisk opbakning og alliancesammenhold. Der kan endvidere være både offentligt fremlagte og hemmeligholdte elementer i en grand strategy. Endelig rummer en grand strategy typisk en risikovurdering. Som et sidste træk skal nævnes, at sådanne strategier kan være både formelle og uformelle. Det indebærer, at de hyppigt er fleksible – under stadig diskussion og forandring. De behøver ikke at være andet end politiske planer, der ikke opfylder særlige formkrav. Både store og små lande har grand strategies, og politiske partier har også mere eller mindre udbyggede grand strategies på deres program. Den længstvarende af de vestlige grand strategies under den kolde krig var inddæmnings- eller containment-strategien, der blev formuleret i 1947 og foreslået afskaffet i maj 1989 af præsident George Bush. Denne strategi undergik i sin lange levetid stadige fluktuationer mellem konfrontationsprægede og samarbejdsorienterede faser.

Dansk balancepolitik i forhold til alliancen. I spørgsmålet om dansk sikkerhedspolitik i allianceperspektiv står ét begreb centralt i politisk sprogbrug, alliance-

¹ Jf. diskussionen i Iver B. Neumann og Henriikki Heikka, „Grand Strategy, Strategic Culture, Practice. The Social Roots of Nordic Defence“, *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 40(1), 2005, ss. 5-23.

solidaritet eller allianceloyalitet. Et andet ofte anvendt udtryk for det samme er „troværdighed“, men dette ord blev næsten slidt op i firserne, hvilket kan ses som udtryk for, hvor centralt netop spørgsmålet om alliancesolidaritet stod i den sikkerhedspolitiske strid. I en mere præcis formulering ville man sige troværdighed som alliancemedlem. I fagsproget kan man tale om en *forpligtelsesstrategi*, hvilket indebærer, at der ikke blot sigtes på varetagelse af egne interesser, men på styrkelse af samarbejdet som helhed.

For et lille land indebar alliancemedlemskabet, at man kunne bygge sin sikkerhed på andre landes politiske, økonomiske og militære ressourcer – men også at man via de største alliancepartners nationale grand strategies, som for USA's vedkommende havde global rækkevidde og lå et niveau over alliancens strategi, uvægerlig var inddraget i, afhængig af og nød godt af en politisk, økonomisk og militær strategi, som man ikke havde nogen egentlig indflydelse på – og i mange tilfælde næppe heller nogen forventning om eller ønske om at kunne påvirke. For eksempel så man ikke fra dansk side noget større behov for europæisk indflydelse på kernevåbenstrategien eller for at skabe særlige kernevåbenpolitiske koblinger mellem Europa og USA.² Dette uanset, at det netop var den amerikanske kernevåbenstrategi, som i 1950'erne udgjorde det reelle forsvar af Danmark. I 1950'erne overtrumfede den amerikanske magtprojiceringssevne i det nordiske område i overordnet forstand den sovjetiske, hvilket indebærer, at Danmark nu befandt sig i en *asymmetrisk* bipolar situation og ikke som før sin tiltræden af Atlantpagten stod i en *symmetrisk* bipolar situation. De små lande i alliancen kunne alt i alt forvente at trække mere ud af fællesskabet, end de selv havde skudt ind, men foruden fordelene indebærer medlemskabet også bindinger og risici.

Danmarks forventning til alliancepartnerne var, at de om nødvendigt ville være rede til at ofre deres soldaters liv for at forsvare Danmark. Den solidaritet, Danmark her regnede med fra de andre allieredes side, modsvarede af forventninger fra deres side. Ud over danske liv havde Danmark mere at bidrage med i dette asymmetriske regnskab, end man måske skulle tro. Umiddelbart forventedes to ting: som det vigtigste politisk opbakning til alliancens og de enkelte allieredes politik og som det næstvigtigste et bidrag til det fælles forsvar i samme størrelsesorden som andre allieredes. Hertil kom som noget meget afgørende den strategiske betydning af dansk territorium, der under bestemte forudsætninger ville være vigtigt for hele Nordvesteuropas og Centralfrontens forsvar under en krig. De allieredes adgang til installationer i Grønland og på Færøerne, samt til efterretningsoplysninger indhentet via danske installationer mv. indgik ligeledes i den samlede vurdering. Frem til slutningen af 1950'erne havde baserne i Grønland stor betydning for det amerikanske Strategic Air Commands krigsplaner og fredstidsrekognosce-

² Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2003* (Dansk udenrigspolitik historie, 6), 2004, s. 190f.

ring. Siden da har installationerne i Grønland og på Færøerne primært været vigtige for strategisk varsling og overvågning i det nordatlantiske område.

Øst-Vest-forholdet. Østpolitikens formål. Balancer og faldgruber. I Øst-Vest-perspektivet var sikkerhedspolitikken en balancegang mellem eget forsvarsbehov og ønsket om regulering eller forbedring af forholdet til den potentielle modstander. I sidste instans lå der som en integreret del af denne vestlige politik en bestræbelse på at fremkalde en forandring af modpartens samfund. I denne balancegang søgte man at undgå at falde i to „fælder“. Den første fælde var en uhensigtsmæssig eller farlig provokation af modparten, den anden uhensigtsmæssig eller farlig eftergivenhed. Det klassiske eksempel på en sådan politik, der søgte at undgå fælderne, var Harmel-rapportens balance mellem forsvar og afspænding.

Dansk balancepolitik i forhold til Øst. Danmark var som frontlinjestat i Øst-Vest-konflikten i særlig grad afhængig af forholdet mellem Øst og Vest. Det er klart, at Danmark som småstat kun havde begrænset indflydelse på Øst-Vest-forholdet. Under de givne omstændigheder var manøvrerummet for selvstændige initiativer beskedent, og Danmarks muligheder bestod primært i at bakke op om den fælles alliancepolitik og søge at påvirke den i en retning, som efter dansk mening kunne bidrage til stabilitet eller forbedring i forholdet mellem Øst og Vest. I overensstemmelse med, at alliancepolitikken havde større vægt end relationerne til østblokken, har beskrivelser af dansk sikkerhedspolitik traditionelt deres tyngdepunkt i Vest, i beskrivelsen af alliance-dilemmaet, og hvordan Danmark under vekslende internationale forhold har håndteret spændingerne mellem forpligtelsesstrategiens alliancesolidaritet, generelle danske hensyn og en undertiden skeptisk dansk opinion. „Alliancespillet“ og indenrigspolitikken har været i centrum. Med denne udredning er perspektivet flyttet østpå. Der har ikke tidligere været gennemført en undersøgelse med så stor koncentration om den østlige militære trussel, østlige efterretningsoperationer mod Danmark og østlig påvirkning af den danske sikkerhedspolitiske debat. Ej heller har der tidligere været adgang til et så stort materiale om disse forhold som i denne udredning. „Modstanderspillet“ er dermed rykket nærmere fokus. Dette rejser spørgsmålet, om undersøgelsen giver anledning til at revidere det hidtidige billede, og om perspektivforskydningen mod øst har skabt en ny forståelsesramme for eller nye fortolkninger af dansk sikkerhedspolitik. Kommissoriet ønsker på dette område belyst, om dansk sikkerhedspolitik var direkte eller indirekte påvirket af sovjetiske synspunkter, med andre ord, om dansk sikkerhedspolitik udviste træk af eftergivenhed og affindelsespolitik i forhold til Sovjetunionen. De elementer af dansk sikkerhedspolitik, der er undersøgt i den forbindelse, er dem, der tilnærmer sig eller er parallelle med sovjetiske interesser eller positioner. Videre er det søgt vurderet, om en sådan tilnærmelse eller overensstemmelse

var konsulteret med de allierede eller byggede på en fast forankring i alliancen, således at Danmark kunne forfølge disse punkter som en balancepolitik med udsigt til modbydelser og fordele – uden risiko for at forfalde til eller skabe mistanker om eftergivenheds- eller affindelsespolitik over for Sovjetunionen. I kraft af den bipolarere opdeling af verden havde Danmark kun en tynd politisk dagsorden i forhold til Øst. Med sit alliancemedlemskab i ryggen kunne Danmark som udgangspunkt afvikle denne dagsorden inden for rammerne af en balancepolitik. Under hensyn til den bipolarere verdensordens jernhårde logik forekommer det i øvrigt tvivlsomt, om en dansk eftergivenhedspolitik eller affindelsespolitik ville have været acceptabel for alliancen. Ud fra dette ræsonnement må realiserede danske indrømmelser i forhold til østlige interesser i udgangspunktet anses for af både danske og allierede aktører at være blevet vurderet som et acceptabelt quid pro quo og dermed som balancepolitik.

For de to første af de undersøgte perioder er situationen relativt klar, og der er konkluderet allerede i de respektive kapitler i bind 1 og 2. Konklusionerne opsummeres kort og sættes i sammenhæng nedenfor. For 1980'ernes vedkommende er billedet af vestlig, østlig og dansk sikkerhedspolitik mere kompliceret. Konklusionen for 1980'erne sker først i det efterfølgende.

Perioden 1949-1962 var præget af spænding, kaprustning og atomtrusler. Vestens, hvilket primært vil sige USA's, grand strategy var inddæmning eller containment (frem til midten af 1950'erne suppleret med den i overvejende grad hemmelige 'roll back') og massiv nuklear gengældelse af et østligt angreb. Hovedelementet i strategien var en 'langsigtet, tålmodig, men fast og årvågen inddæmning af russiske ekspansive tendenser'. Inddæmningsstrategien forblev med mange svingninger i kraft frem til midten af 1989. Nogle af de vigtigste elementer i den vestlige grand strategy var et eksklusivt anliggende for alliancens største medlemmer. Den massive gengældelse havde de menige medlemmer ingen indflydelse på, selv om den var af stor betydning for deres situation, og det samme gjaldt roll back, som de knapt nok kendte til.

I perioden op til 1940 havde dansk udenrigspolitik været præget af eftergivenhed over for Tyskland. Da Danmark i perioden 1949-1962 blev konfronteret med den sovjetiske trussel, behøvede man på grund af NATO-medlemskabet ikke give efter for sovjetiske krav og ønsker, men kunne henholde sig til en forpligtelsesstrategi over for alliancens politik, om end på behørig, diskret afstand af Vestens 'store' atompolitik, den massive gengældelse, som først og fremmest var USA's område. Undersøgelsens konklusion er, at Danmark i højere grad end det normalt antages, kunne føre balancepolitik og dermed modstå tendenser til eftergivenhed eller affindelsespolitik over for østblokken. Således vurderes direkte sovjetisk pres ikke at have været en dominerende faktor ved formuleringen af de danske stationerings- og atomforbehold (se kapitel 12 og 13). Forbeholdene synes i vid udstrækning at have været betinget af interne danske overvejelser. En balancepolitisk forpligtelsesstrategi i

forhold til alliancen var periodens altoverskyggende kendsgerning i dansk sikkerhedspolitik, mens en af alliancen accepteret balancepolitik i forhold til Sovjetunionen i sammenligning hermed allerede i omfang var et marginalt fænomen med en forholdsvis kort dagsorden.

Perioden 1963-1978. Også i denne periode var inddæmning og magtbalancetænkning den overordnede grand strategy. Efterhånden faldt spændingsniveauet, og der kom små huller i dæmningen med elementer af afspænding og våbenkontrol. Nyt i denne periode var, at Harmel-formlens 'forsvar og afspænding' ved siden af at være NATO's politik blev opfattet som et element i vestlig grand strategy. På det nukleare område indgik nu gensidigt sikret ødelæggelse (MAD) og fleksibelt svar (flexible response) i doktrinerne. Heri lå bl.a., at der i NATO blev lagt større vægt på opbygningen af et egentligt konventionelt forsvar. I dette system var paritet eller ligevægt mellem parterne nøgleord. Dette underbyggede en opfattelse af, at Sovjetunionen havde legitime sikkerhedsinteresser. Især tyskerne videreudviklede med udgangspunkt i Harmel-formlen deres variant af den overordnede vestlige strategi til at være 'militær ligevægt og samarbejde'. Der var overordnet set stadig tale om inddæmning og magtbalancetænkning, men tillige var der nedenunder opstået et sikkerhedsregime. Ved et sikkerhedsregime forstås de principper, normer, regler og procedurer på det sikkerhedspolitiske område, hvorom der hersker principiel og grundlæggende enighed blandt aktørerne. De grundlæggende normer i sikkerhedsregimet var paritet og samarbejde. I samarbejdsdimensionen introduceredes i denne periode Østpolitik og CSCE. De to sidste elementer kan sammenfattes i det franske ord for afspænding, *détente*. Disse års amerikanske variant af den vestlige grand strategy var ikke mere forskellig fra den tyske, end at de to kunne forliges uden større spændinger, men 'samarbejde' bestod dog for amerikanerne først og fremmest i våbenkontrol med Sovjetunionen, mens den tyske samarbejdsdagsorden var bredere. De første tegn på, at den relative transatlantiske harmoni var ved at blive anfægtet, og at en konkurrerende amerikansk grand strategy var under udvikling, satte ind fra midten af 1970'erne, hvor *détente* blev et tabuord i Ford-administrationen. Et frontalangreb på Kissinger-æraens paritetstankegang og våbenkontrol var sat ind i USA.

Det udvidede samarbejde med østlandene rejste det dilemma, som er forbundet med at søge kontakt og samarbejde med et inhumant system som det sovjetiske. I sin groveste form lyder dilemmaet, om man moralsk kan forsvare over for de undertrykte at sætte sig til forhandlingsbordet med undertrykkerne for at øge sin egen sikkerhed. En gordisk knude mellem østborgernes frihed og vestborgernes sikkerhed. Parallelt hermed var der et *vestpolitisk dilemma* for østblokkens ledere: hvordan kunne de åbne sig for Vestens økonomiske modernitet og teknologi, som de havde behov for, uden at blive smittet af vestlige politiske og ideologiske værdier og derved dømmes sig selv til at forsvinde?

Aleksandr Solsjenitsyn og Vladimir Bukovskij har givet meget forskellige svar på disse spørgsmål. Solsjenitsyn erklærede i 1973 til *Le Monde*: „Udsat for verdensoffentlighedens lys trækker vort fængsel sig tilbage og skjuler sig. [...] Vesten har ved sine protestkampagner allerede hjulpet og frelst mange forfulgte mennesker hos os.“ Modsat anklagede Bukovskij skarpt de vestlige regeringer for at have ofret dissidenternes sag til fordel for Øst-Vest-afspændingen.³ Den konservative britiske udenrigsminister Douglas Hurd har til disse spørgsmål sagt: „Dengang [da Helsingfors-slutakten blev undertegnet] var vi i den konservative opposition tilbøjelige til at affeje Slutaktens menneskerettighedsbestemmelser som tom snak. Vi tog fejl. De gav Vesten et håndtag til at åbne, langsomt og med tilbageslag, nogle af sovjetsystemets mørke skodder og lukke lys ind.“⁴ Helmut Kohl er inde på det samme i sine erindringer, hvor han nævner det som en af sine politiske fejl, at han i sin tid stemte mod Helsingfors-aftalen.⁵ I 1983, da dilemmaet var blevet et endnu mere ømfindligt tema i de transatlantiske diskussioner om den rette grand strategy for Vesten, sagde den netop fratrådte konservative britiske udenrigsminister Lord Carrington henvendt til kredse i Washington: „Ej heller har vi råd til en grov, endimensional moralisme. John Foster Dulles sagde engang, at der ikke kunne være tale om en 'egoistisk handel med de indespærrede folks despotiske ledere'. Jeg tvivler. De rigtige handler med de rigtige despoter kan ofte være i både vores og de undertryktes interesse.“⁶ Potentialet i et samarbejde med østlandene blev således vurderet meget forskelligt i samtiden, men set med nutidsøjne skabte CSCO-processen, østpolitikken og det øvrige samarbejde en ny dynamik, hvor det i mindre grad var muligt at holde grænserne hermetisk lukkede, hvad der på sigt fik betydelige konsekvenser for det østlige system. I en vis forstand blev de østlige magthavere bekræftet i deres angst for en vestlig „aggression på listesko“, og en del af grundlaget for de 'stille revolutioner' i Østeuropa blev formodentlig lagt her (se bl.a. kapitel 3 og 60).

'Militær ligevægt og samarbejde' blev oplevet som en gunstig strategi for Danmark. Den vurderedes at rumme en mindre trussel fra østblokken og derfor også et mindre pres for balancering i forhold til alliancen og til de dele af den vestlige grand strategy, som man var uden indflydelse på. Danmark rykkede lidt højere op på indflydelsesaksen og kunne begynde at interessere sig for andre ting end alliancen, f.eks. for udviklingspolitik. Tilpasningspresset i forhold til både Øst og Vest var noget mindre i denne periode end i den foregående, men nogen væsentlig forskel i forhold til det hidtidige billede var der

³ Begge hos Marie-Pierre Rey, *Le dilemme russe. La Russie et l'Europe occidentale d'Ivan le Terrible à Boris Eltsine*, 2002, s. 309. I anden halvdel af 1960'erne etablerede en række vestlige fagfolk protestgrupper for at komme forfulgte sovjetiske kolleger til hjælp.

⁴ Douglas Hurd, *The Search for Peace*, 1997, s. 105.

⁵ Helmut Kohl, *Erinnerungen 1930-1982*, 2004.

⁶ Lord Carrington, „The 1983 Alastair Buchan Memorial Lecture“, s. 151.

dog ikke tale om. Danmark befandt sig stadig i en markant asymmetrisk bipolar situation. Alt i alt havde man ganske vist fået en mere åben verden, men forpligtelsesstrategien i forhold til alliancen og uanfægtet tilhørsforhold til Vest var fortsat dominerende. Fast forankring i alliancen muliggjorde en vis forøget kontakt til østlandene inden for en balancepolitik og uden, at der blev tale om eftergivenhed eller affindelsespolitik.

Perioden 1979-1991. Den sidste periodes vestlige grand strategy så en revitalisering af inddæmningsstrategien, som levede videre til 1989. Første halvdel af perioden var præget af tiltagende spænding og krise for détente, CSCE-proces, våbenkontrol og magtbalancetænkning, som alle blev udfordret. Harmel-formlen om forsvar og afspænding, samt flexible response, af USA suppleret med gensidigt sikret ødelæggelse, var formelt stadig gældende, men reelt under pres i USA. På det militærpolitiske område skete der en betydelig opprioritering af alliancens konventionelle forsvar. Tendenserne til transatlantisk uenighed om den vestlige grand strategy tog fart. Det er en forenkling at kalde det en transatlantisk uenighed, selv om det var, hvad den først og fremmest var. I realiteten var der hårde kampe om strategien også internt i Washington, og de amerikanske opfattelser havde deres forskellige klientel i Europa. Uenigheden kunne ikke formuleres åbent i NATO-rammen, der formelt fungerede videre efter den hidtidige konsensus om paritet og et vist samarbejde med østlandene. I nogen grad fungerede NATO under den herskende uenighed som en arena for vestlig enighed, mens de kontroversielle emner kunne placeres på nationalt grand strategy-niveau uden for NATO-rammen – i et 'vestspil'. I vestspillet udkrystalliserede der sig to skoler, som ikke kunne undgå at få indflydelse både på alliancen og det transatlantiske forhold. Den ene skole arbejdede videre med en balancepolitik efter *ligevægts- og samarbejdstankegangen*, mens den anden, primært amerikanske skole opererede med en dominanspolitik ud fra en *overlegenheds- eller sejrstankegang* og en stærk revitalisering af containment. Repræsentanter for den sidste skole fandtes blandt andet i det nationale sikkerhedsråd, i CIA og i Pentagon og støttede sig i visse henseender til generelle tendenser i Reagan-administrationen. Efter 1983 kunne de i den konkrete udførelse ikke altid regne med præsidentens støtte. Bag de udslag af transatlantisk uenighed, som første halvdel af perioden var rig på, skjulte sig to vidt forskellige opfattelser af, hvad den vestlige *grand strategy* skulle være.

Mest fyndigt og med en vis autoritet, fordi ordene kom fra dobbeltbeslutningens far, den tidligere kansler Helmut Schmidt, lød støtten til Vestens hidtidige grand strategy, ligevægtsstrategien: „De europæiske regeringer har ikke en tøndel interesse i en økonomisk krig. De lægger vægt på ligevægt og stabilitet“.⁷ En del vesteuropæere ville dog gerne følge amerikanerne et stykke på

⁷ Helmut Schmidt, *Eine Strategie für den Westen*, 1986, s. 85. Amerikansk udgave 1985.

vej i den nye oprustnings- og konfrontationspolitik, tydeligst „Stahlhelm“-gruppen i Tyskland, der stod over for „Genscheristerne“,⁸ men de fleste kun selektivt, og de var afvisende over for at fremskynde deres egne rustningsinitiativer. Mens amerikanerne lagde kursen om fra diplomati til fjendtlighed over for Sovjetunionen, var vesteuropæerne tøvende over for at skære ned på deres egne diplomatiske og kulturelle kontakter med østlandene. De afviste i flere tilfælde økonomiske sanktioner mod Sovjetunionen og mente, at afspændingen i Europa skulle isoleres fra sovjetisk-amerikansk konfrontation andre steder i verden. Endvidere fandt de, at det kunne påføre de østeuropæiske befolkninger store lidelser, hvis man tvang Sovjetunionen tilbage i autarki. Man risikerede, hed det, at forstærke den østlige belejringsmentalitet, som modsatte sig selv de mest påtrængende behov for et åbent, fleksibelt og effektivt politisk-økonomisk samarbejde. I et engageret forsvar for ligevægtsstrategien skrev Forbundsrepublikkens udenrigsminister Hans-Dietrich Genscher i 1982 til det amerikanske publikum: „Spørgsmålet om de vestlige demokratier vil være i stand til at mønstre styrke til en politik, som – i en lang overgangsperiode – opretholder en magtbalance og samtidig rækker en hånd frem til samarbejde, dette spørgsmål vil mere end noget andet være afgørende for hele menneskehedens fremtid.“⁹ Et mindst lige så fundamentalt opgør med Reagan-administrationens grand strategy foretog NATO's kommende generalsekretær Lord Carrington i 1983.¹⁰ Endelig tilsluttede Margaret Thatcher sig i september 1983 denne tankegang med bemærkningen: „Vi er nødt til at omgås Sovjetunionen. Men vi må omgås med den, som den er, ikke som vi gerne ville have, at den er. Vi bor på den samme planet, og vi skal vedblive med at dele den.“¹¹ Der blev tegnet streger til en europæisk udenrigspolitisk identitet, hvori den tyske opfattelse af sig selv som en 'civilmagt', uanset det stærke tyske forsvar, spillede en vis rolle.

Det står ikke mindst efterfølgende klart, at den amerikanske administration havde en helt anden opfattelse af forholdet til Sovjetunionen end selv trofaste NATO-støtter i Europa. Som Richard Perle har sagt: „[...] vores virkelige præference var ikke paritet, men sejr. Man får ikke en sejr ud af paritet. I bedste fald holder man den bare gående, og vi ønskede ikke bare at holde den gående.“¹² I marts 1981¹³ og i slutningen af januar 1982¹⁴ besluttede præ-

⁸ Werner Filmer, Heribert Schwan, *Hans-Dietrich Genscher*, 1988, s. 286.

⁹ Hans-Dietrich Genscher, "Toward an Overall Western Strategy for Peace, Freedom and Progress," *Foreign Affairs* 61, no. 1 (Fall 1982), s. 42-46, 66.

¹⁰ Lord Carrington, „The 1983 Alastair Buchan Memorial Lecture“, s. 146-153. Email fra Lord Carrington til DIIS af 24. februar 2005.

¹¹ Margaret Thatcher, *Speech at the Winston Churchill Foundation Award Dinner*, 29. september 1983.

¹² *Interview med Richard Perle*, National Security Archive, 30. marts 1997.

¹³ Seyom Brown, *The Faces of Power. Constancy and Change in United States Foreign Policy from Truman to Clinton*, 1994, s. 403.

¹⁴ Peter Schweizer, "Who broke the Evil Empire?" *National Review*, May 30, 1994, vol. 46, #10. De tilstedeværende var – ud over præsident Reagan – George Bush, Alexander Haig, Caspar Weinberger,

sident Reagan og en kreds af ledende rådgivere henholdsvis at igangsætte hemmelige operationer til støtte for modstandere af regimer og regeringer i prosovjetske og sovjetdominerede lande, og til understøttelse af lande, som var truet af sovjetsympatiserende oprørsbevægelser, samt at iværksætte en hemmelig strategisk offensiv mod Sovjetunionen. Sidstnævnte omfattede et bredt ideologisk, militært og økonomisk pres med det formål at trænge Sovjetunionen i defensiven. Der skulle skabes en ny situation med amerikansk overlegenhed (se især kapitel 78).¹⁵ Détenen måtte vente, indtil Sovjetunionen var blevet fuldstændig tæmmet af konkurrencen fra et nyvakt og beslutsomt Vesten. Der var selvsagt tale om en global, amerikansk strategi, som ikke var formuleret ind i den regionale NATO-ramme, men strategien og dens konkrete udslag udgjorde desuagtet en vigtig baggrund for alliansens politik og udviklingen af de sovjetiske perceptioner. Efter midten af 1980'erne svingede amerikanerne imidlertid på nogle områder over til en mere forsonlig politisk linje. Opinionens frygt for en kernevåbenkrig var blevet en betydelig politisk faktor både i USA og Vesteuropa, og det store amerikanske budgetunderskud pegede i retning af nedskæringer på forsvarsbudgettet. I 1985 åbnede USA for våbenkontrolforhandlinger på en række områder. Med dette politikskift indtrådte den sidste af de cykliske fluktuationer, som havde karakteriseret amerikansk sovjetpolitik siden starten af den kolde krig.¹⁶

Uenigheden om sikkerhedspolitikken var blevet en realitet både internt i USA og Vesteuropa og i det transatlantiske forhold. For første gang stod Vesten med to markant forskellige grand strategies, der begge havde NATO som en del af deres grundlag. Allerede af den grund, at sejrstrategien ikke var klart identificeret for NATO-partnerne, blev NATO-hovedkvarteret måske ikke så stærkt påvirket, som man kunne forvente. Selvfølgelig skabte forskellighederne vanskeligheder for alliancesammenholdet, men på den anden side var situationen som nævnt den, at NATO var stedet, hvor man kunne koncentrere sig om at behandle de sager, der var rimelig udsigt til at enes om. Forenklet sagt kunne en moderat, pragmatisk koalition bestående af bl.a.

Bill Clark, Ed Meese, Bill Casey og Richard Pipes. I månederne efter dette møde arrangerede CIA's direktør Bill Casey, at CIA skulle støtte Solidaritet i Polen med avanceret kommunikationsudstyr, radioudstyr og tv-udstyr mm. for ca. 8 mio. dollars om året. Efter mødet begyndte udarbejdelsen af en ny amerikansk sikkerhedsstrategi (NSSD 32), som præsidenten godkendte i maj 1982. Ifølge sikkerhedsrådgiveren Bill Clark gjorde præsidenten det klart, at USA ikke accepterede (was not resigned to) status quo med hensyn til sovjetisk dominans over Østeuropa. Hermed sigtede Clark muligvis til et afsnit, som er slettet i den afklassificerede version af dokumentet.

¹⁵ Foruden i NSSD 32 blev den nye amerikanske strategi formuleret i NSSD 54, 66 og 75. Se hertil i starten af kapitel 78. Se endvidere bl.a. Peter Schweizer, *Victory: The Reagan Administration's Secret Strategy That Hastened the Collapse of the Soviet Union*, 1994, s. xiv-xvii; Robert M. Gates, *From the Shadows. The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, 1996; heri om operationer i den tredje verden, s. 249-57, og i Polen, s. 450-51.

¹⁶ David P. Calleo, *Beyond American Hegemony. The Future of the Western Alliance*, 1987, s. 5.

udenrigsminister Shultz, tyskerne, briterne, canadierne, danskerne og nordmændene – og senere Lord Carrington – i NATO-rådet holde en linje, hvor der ikke blev givet væsentlige indrømmelser til Weinberger-Perle-linjen, som primært blev ført frem i Militærkomiteen.

I krydspresset fra de to grand strategies blev den traditionelle sikkerhedspolitiske konsensus alvorligt anfægtet i en række vesteuropæiske lande. Det danske socialdemokratis reservationer i forbindelse med dobbeltbeslutningen i 1982-1983 var ikke nogen dansk særudvikling, men nærmest ord til andet kalkeret efter den tilsvarende politik i de andre vesteuropæiske socialdemokratier og undertiden formuleret i detaljerede fælleserklæringer fra Scandilux-møderne, eksempelvis Bruxelles-mødet i oktober 1983. I sin substans afspejlede store dele af det danske Socialdemokratis politik på INF-området den konsensus, der var etableret i Scandilux. En undtagelse var den af det norske Arbeiderparti inspirerede udskydelse af Danmarks indbetaling til NATO's infrastrukturmidler, der gik videre end en reservation. Overalt i Nordvesteuropa blev den i Scandilux formulerede INF-politik mødt af modstand både internt i partierne og fra borgerlig side. I den forbindelse skal man ikke forbi den legitimerende effekt af at være led i en bredere tværnational bevægelse. Det er vanskeligt at forestille sig, at de danske socialdemokrater ville have ført den politik de gjorde, hvis de havde stået isoleret i Europa.¹⁷ Man kan imidlertid heller ikke forbigå, at denne linje blev lagt af socialdemokratier, der på det tidspunkt alle var i opposition. Det er ofte blevet anført, at de europæiske socialdemokraters politik var begrundet i en frustreret opportunistik, som var forårsaget af deres oppositionsrolle. Det er dog diskutabelt, om den opfattelse fanger essensen af den foreliggende situation. Der var i stigende grad tale om utålmodighed med konfrontationselementerne i den amerikanske linje, og at man ønskede at bygge videre på den hidtidige ligevægts- og samarbejdsstrategi.

SPD's sikkerhedspolitik blev udformet og drevet frem af de samme mænd, som i de foregående 20-25 år havde konciperet og praktiseret den tyske *Ostpolitik* og ført den frem til succes og konsensus. Trods indledende skepsis mod både *Ostpolitik* og CSCE fra en del borgerlige kredse i Tyskland og Europa som helhed blev de positive resultater efterhånden bredt anerkendt i Vesten. SPD's nye sikkerhedspolitiske grundlag var tænkt ind i rammerne af ligevægtsstrategien og det hidtidige koncept for vestlig østpolitik og var som udtrykkelig fremhævet fast forankret i NATO-medlemskabet. Der var intet i de vesttyske sikkerhedskoncepter, som Socialdemokratiet trak på, der indirekte, at NATO-medlemskabet ville blive anfægtet. De tyske socialdemokrater fremhævede altid, at NATO-medlemskabet var en del af deres nye sikkerhedskoncept. Denne position var så vigtig for Egon Bahr, at han afgav en mindre-

¹⁷ Nikolaj Petersen, „Scandilux og Danmark“, s. 72-77, i Søren Møller Christensen (red.), *Man har et standpunkt ... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne. En debatbog*, 1984, s. 64-81.

talsudtalelse herom i Palme-kommissionens rapport, hvori det bl.a. hedder: „Alliancerne forbliver uundværlige for stabilitet og sikkerhed. Deres princip om, at krænkelse af en partners grænse skal betragtes som et angreb på alle andre, er også i overensstemmelse med princippet om fælles sikkerhed. Fælles sikkerhed kan kun nå sammen med alliancepartnere og deres ledende magter, ikke imod eller uden dem.“¹⁸

For en samlet betragtning er det ikke en overbevisende tolkning af presset på den sikkerhedspolitiske konsensus i Vesteuropa at reducere det til en konsekvens af socialdemokratiernes oppositionsrolle og deraf følgende opportunisme. Der er selvsagt betydelige indenrigspolitiske elementer i ethvert lands udenrigspolitik, men en opportunistetolkning overser dybden af den historiske opbrudssituation og den forandrede sociale kontekst. Den forbigår endvidere konsekvenserne af, at alliancen for første gang var stærkt påvirket af konkurrerende grand strategies, samt at det tyske socialdemokrati havde udført et principielt funderet arbejde med videreudvikling af alliancens hidtidige grand strategy, ligevægts- og samarbejdsstrategien. Hvad angår de danske socialdemokrater, ser det ud til, at de primært brugte samarbejdet med SPD i det daglige, aktuelt betonedede arbejde, mens de i mindre grad havde blik for de langsigtede, principielle sider af SPD's politik.

Trusselvurderinger i de to vestlige strategier. I de to konkurrerende, grundlæggende NATO-loyale vestlige grand strategies finder man ikke overraskende ganske forskellige vurderinger af den østlige trussel. Den politiske funktion af disse forskellige vurderinger var lige så indlysende at underbygge argumentationen og grundlaget for de to opfattelser. I den amerikanske *sejrsstrategi* gjorde to modsatrettede tendenser sig gældende. En tendens til at male den østlige trussel i meget mørke farver og understrege den østlige overvægt og heroverfor som en anden tendens den opfattelse, at Sovjetunionen var blevet så svagt, at det kunne tvinges i knæ eller „besejres“ inden for overskuelig tid. I fortsættelse heraf blev det konstateret, at netop denne modsætning mellem styrke og svaghed betød, at den sovjetiske trussel var kommet ind i en særlig farlig fase.

Heroverfor stod ligevægtsstrategiens trusselopfattelse. På vesteuropæisk side var Helmut Schmidt igen en autoritativ repræsentant for ligevægtsstrategien. Dels havde han fra sin forsvarsministertid og kanslertid betydelig sagkundskab, dels var han i kraft af hele sit sikkerhedspolitiske engagement uden for direkte mistanke om at ville bagatellisere truslen. Schmidts opfattelse var, at den sovjetiske konventionelle overlegenhed ofte blev overdrevet, især fra amerikansk side. Hverken som forsvarsminister eller kansler havde han no-

¹⁸ *Fælles sikkerhed. Et nedrustningsprogram. Rapport fra den uafhængige kommission om nedrustnings- og sikkerhedspolitiske spørgsmål under Olof Palmes formandskab*, 1982, s. 165. Morten Kelstrup, *Fælles sikkerhed. Det tyske socialdemokratis opfattelse af sikkerhedspartnerskab*, 1987, s. 52-55.

gensinde været virkelig bekymret, fordi han var overbevist om den store kampkraft og specifikke kampværdi, som de vesttyske styrker ville udvise ved et østligt angreb. Samtidig var Schmidt en stærk fortaler for et tilstrækkelig stærkt konventionelt forsvar, som ikke var afhængigt af tidlig førstebrug af kernevåben. Han sagde, at hans mål om militær ligevægt ikke i sig selv kunne sikre freden. Dertil krævedes også vilje til at tale med hinanden, lytte til hinanden og indgå aftaler.¹⁹ Det var en opfattelse, der ikke udviste nogen spor af ækvidistancetænkning eller eftergivenhed over for østlige synspunkter.

Tidsdimensionen i de to strategier. Der lå helt forskellige fremtidsforventninger til grund for de to grand strategies. Ligevægtsstrategien var relativt statisk og betonedede en vis stabilitet og konstans i forholdet mellem Øst og Vest. Den grundlæggende forudsætning for vestlig østpolitik var i de fleste kredse endnu i midten af 1980'erne, at opdelingen af Europa i en østlig og vestlig sfære ville fortsætte mange år endnu og danne et hovedvilkår for udviklingen af de internationale forhold.²⁰ Man havde vanskeligt ved at forestille sig opbrud og udviklinger af så gennemgribende karakter, at den herskende tilstand ville blive væsentligt ændret. I vesttyske kredse havde man dog siden begyndelsen af 1960'erne som underliggende koncept for Ostpolitik haft opfattelsen af, at de vestlige samfund var overlegne, og at det i tidens løb ville føre til store forandringer af de østlige samfund og dermed til mildnelse eller måske endda overkommelse af systemkonflikten gennem en egentlig politisk liberalisering (se kapitel 28 og 60). For en sociologisk betragtning kom dette tilsyneladende meget statiske og statsbaserede terrorbalancesystem til at stå i et stærkt spændingsforhold til de nye, anti-autoritære generationer, som voksede op i 1960'erne og 1970'erne uden krigserfaringer. Nye identitetsansatser i disse generationer udgjorde et vækstlag for protester mod fænomener, der blev anset for at true „livsverdenen“, og den kolde krigs strukturer blev tydeligt anset for en utålelig trussel og begrænsning. Tilsvarende tendenser gjorde sig gældende i østlandene, om end i mindre grad og mere indirekte, idet de her primært var rettet mod regimerne.

Over for den tålmodige, langsomt arbejdende ligevægtsstrategi var sejrstrategien meget mere dynamisk. Den særdeles risikovillige dominanspolitik, som den blev udmøntet i både offentligt – og især hemmeligt – tydede i sig selv på, at man ikke forestillede sig et forløb, der ville strække sig over årtier. I modsætning til ligevægtsstrategiens samarbejdsorienterede, balancepolitiske linje, opererede sejrstrategien med „fred gennem styrke“ og „forhandling ud fra styrke“. Man kan indfortolke en form for utålmodighed i sejrstrategien, en utålmodighed med en situation, som man fandt absurd og måske endda umoralsk: i en uoverskuelig årrække at skulle indrette sig på militær

¹⁹ Helmut Schmidt, *Menschen und Mächte*, 1987, ss. 143-146.

²⁰ *Øst-Vest forholdet. Vestlige muligheder i østpolitikken*, 1984, s. 212f.

paritet med en modstander, som man i virkeligheden mente at være overlegen i enhver henseende, og som man fandt repræsenterede et utåleligt tyranni.

Vurdering af de to strategier. Eksistensen af to konkurrerende vestlige sikkerhedsopfattelser var et nyt og forvirrende fænomen for Moskva, men tydeligvis ikke udtryk for nogen sindrigt udtænkt vestlig plan. En sådan tanke gendrives allerede af den betydelige bitterhed og gensidige foragt, som ofte indgik i forholdet mellem repræsentanterne for de to strategier. I CDU/CSU's Stahlhelm-gruppering skyede de fleste Genscheristerne som djævelen skyer vievand.

Der er mange forskellige fortolkninger af effekten af de to grand strategies på udfaldet af INF-forhandlingerne, på det sovjetiske udenrigspolitiske kursskifte, på ændringen af sovjetisk militærdoktrin, på revolutionerne i Østeuropa og på Sovjetunionens endelige sammenbrud. Mange af forklaringerne hæfter sig alene ved den ene strategis fortrin frem for den anden, mens færre er åbne for, hvordan kombinationen af de to strategier kunne tænkes at have påvirket udfaldet. 'Loven' om de uventede resultater viste sin gyldighed også i 1980'erne ved, at processer og årsagssammenhænge viste sig at være mere komplicerede, end repræsentanterne for de respektive grand strategies havde forestillet sig. Både dengang og i dag står en del af datidens aktører relativt uforstående over for den tanke, at repræsentanterne for de to strategier i et vist omfang trak på samme hammel, men der er mange undtagelser. Således kan man se George Shultz og James F. Matlock som eksponenter for kombinationstankegangen (se kapitel 60).²¹

Der argumenteres i udredningen for, at det var Sovjetunionens egen relative svækkelse, der var omdrejningspunkt for det udenrigspolitiske kursskift. Modstykket hertil er selvsagt den omgivende verdens sociale og økonomiske styrke. Denne hovedforklaring suppleres med to hjælpeforklaringer.

Den første hjælpeforklaring drejer sig om idépolitiske påvirkninger af det udenrigspolitiske skift i Sovjetunionen og årsagerne til den specifikke udformning af den nye sovjetiske politik. For en nærmere behandling af disse spørgsmål henvises til kapitel 60, hvor der er en gennemgang af indflydelsen fra Helsinkiprocesen og den tyske Ostpolitik, men også af de forsøg på en videreudvikling af ligevægts- og samarbejdsstrategien, som 1980'erne var præ-

²¹ I forlængelse af, eller måske snarere forud for den sædvanlige fortolkning inden for „amerikansk triumfalisme“, ligger en dristig dansk fortolkning af, at en total, global, ikke-voldelig krig alene førte til vestlig „sejr“ og østlig „kapitulation“, se Bertel Heurlin, „Sovjetunionens frivillige kapitulation. Afslutningen af den kolde krig tolket i clausewitzske krigstermer“, i Morten Kelstrup (red.), *Bidrag til studiet af international politik og den ny europæiske udvikling*, 1990, s. 71-100. En kort oversigt over forklaringsmodeller findes i Palle Roslyng-Jensen, „vi vandt den kolde krig“ – og andre forklaringer på den kolde krigs ophør!, *Noter*, nr. 163, december 2004, udg. af Historielæreforeningen for gymnasiet og HF, s. 22-34.

get af, mest repræsentativt afspejlet i tænkningen om fælles sikkerhed, og hvor der argumenteres for, at dette arbejde spillede en rolle for formuleringen af den nye sovjetiske politik. I øvrigt kan det i parentes bemærkes, at det danske sikkerhedspolitiske flertals politik på en del punkter svarede til tanker, der var udviklet i et bredt sammensat, internationalt miljø.

Det var tanker, som opererede med muligheden for en vis systemforandring parallelt med initiativer i sikkerhedsdilemmadimensionen. I modsætning til traditionelle våbenkontrolltiltag, zonetanker mv., der kan kaldes statiske tiltag, fordi de havde en tendens til at fastfryse den eksisterende struktur, var tanken, at nyudviklede, dynamiske foranstaltninger rummede større potentiale for systemforandring og standsning af våbenkapløbet. De mest indflydelsesrige forsøg på at reformere de eksisterende sikkerhedsregimer var forslagene om fælles sikkerhed og ikke-offensivt (defensivt) forsvar. Det var forslag, som var blevet udviklet siden 1970'erne. Kansler Helmut Schmidt præsenterede ideen om et sikkerhedspartnerskab mellem Øst og Vest i 1978, men så den primært som et supplement til den traditionelle afskrækkelse. Gradvis udviklede SPD det nu til at være en måde at komme uden om afskrækkelsen på. SPD spillede en vigtig rolle for udbredelsen af disse tanker både hjemme i Forbundsrepublikken og i udlandet, og hvad der her er det afgørende, i den nye sovjetiske ledelse. Arbejdet på idéplanet kan henregnes til de specifikke forhold og strategier på vestlig side, der kan tjene som hjælpeforklaringer for det udenrigspolitiske skifts tempo og retning. Det er oplagt, at Gorbatjov var på udkig efter koncepter, der kunne give form til hans gryende forståelse for og efterfølgende argumentation for, at Bresjnev-æraens udenrigs- og sikkerhedspolitik måtte ændres (se kapitel 60).

Den anden hjælpeforklaring vedrørende den nye sovjetiske udenrigspolitik er det vestlige militære og økonomiske pres, som primært må henregnes til sejrstrategien. Dette vestlige pres rummede ikke umiddelbart noget nyt perspektiv, der kunne bringe Sovjetunionen ud af den sikkerhedspolitiske blindgyde. I den henseende var eksempelvis INF-sagen snarere en genopsætning af de våbenkontrollforhandlinger, man havde været vant til gennem et par årtier. I første omgang førte presset da også blot til, at Sovjetunionen satte hælene i og fortsatte sin oprustning. I et videre perspektiv er der imidlertid næppe tvivl om, at den vestlige, primært amerikanske offensiv var medvirkende til at bevidstgøre de sovjetiske ledere om den dybtgående systemkrise, de befandt sig i, og dermed formentlig fremskyndede det sovjetiske politikskift senere i 1980'erne (se kapitel 60).

Tanken i ovenstående gennemgang af de to grand strategies er, at det ud fra en nutidsvurdering var konkurrencen mellem dem, der var hovedtemaet i 1980'ernes vestlige sikkerhedspolitiske debat. Så klart fremstod det ikke i samtiden. Mange steder, og ikke kun i Danmark, var 1980'ernes debat i høj grad en debat om alliancesolidaritet, atompolitik og østpolitik. Påvisningen af, at hovedkampen i virkeligheden stod i et 'vestspil' mellem en ny sejrstra-

tegi på den ene side og på den anden side den traditionelle strategi siden 1960'erne, ligevægtsstrategien, giver anledning til den vurdering, at også i de urolige 1980'ere var det 'alliancespillet', ikke 'modstanderspillet', der var i centrum. Forskellen i forhold til de to tidligere perioder var, at alliancespillet var blevet mere komplekst på grund af, at det var blevet overlejet af vestspillets principielle uenigheder om den overordnede strategi. Det er ikke let at sige, hvor stor betydning de konkurrerende strategier havde for de formelle forhandlinger i alliancen – allerede af den grund, at repræsentanterne for sejrstrategien ikke havde vist alle de kort, de havde på den nationale hånd, men grænserne var flydende, og vestspillet måtte uundgåeligt præge diskussionerne om alliancens politik og doktrin. I den forstand kan man sige, at der i og uden for NATO-hovedkvarteret foregik et uformelt, men vigtigt alliance-spil på grand strategy-niveau. Når medlemmerne på niveauet over alliancens formelle kompetenceområde bekender sig til to forskellige overordnede strategier, bliver alliancesolidaritet en vanskelig målestok at arbejde med, og man må nøjes med at konstatere, at det var vanskelige år for NATO på grund af, at det pragmatiske samarbejde blev påvirket af de meget forskellige nationale grand strategies. Konstateringen af denne påvirkning bør naturligvis ikke forlede nogen til at tro, at NATO-hovedkvarteret havde udviklet sig til en sikkerhedspolitisk diskussionsklub. NATO havde selvsagt en bred dagsorden præget af faste mønstre og rutiner, og ved siden af sine mange andre funktioner var organisationen også en vigtig arena for skabelse og fremvisning af politisk enighed mellem de allierede. Denne konsensusfunktion kunne understøttes ved at holde de mere kontroversielle sider af vestspillet uden for allianceregi.

Under disse betingelser gik de sovjetiske bestræbelser ikke så meget ud på at vinde den vestlige opinion for „sine“ sovjetiske synspunkter, men bestod i mange henseender snarere i det, som måtte forekomme mere realistisk: at få vestlige politikere og den vestlige opinion til at holde fast i den traditionelle vestlige ligevægts- og samarbejdsstrategi.

Det er ikke udredningens ærinde at gå i rette med repræsentanterne for de to grand strategies eller at frakende dem hver især moralsk og principielt funderede motiver. Ej heller at udelukke, at sejrstrategien hjalp med til at fremskynde de positive udviklinger, som førte til det østlige systems sammenbrud, selv om det i sidste instans ikke kan afgøres, om sejrstrategien var nødvendig for at få Sovjetunionen til at bryde så hurtigt sammen, som den gjorde. De for en umiddelbar betragtning mest kontroversielle spørgsmål vedrører sejrstrategien, hvor man kan pege på, 1) at sejrstrategien førte til en meget risikabel politik, som præsident Reagan dog i slutningen af 1983 modificerede på visse punkter, da han så, at den efter alt at dømme førte til en nuklear krisereaktion fra østlig side; 2) at sejrstrategien ikke blev diskuteret åbent mellem amerikanerne og europæerne. Det må anses for tvivlsomt, om nogen vest-europæisk regering, hvis den havde kendt sejrstrategien i dens fulde udstrækning, ville have tilsluttet sig den. En tilbundsående drøftelse var ude-

lukket under de givne vilkår. Anskuet i orden-/retfærdighedsperspektiv var det ikke sådan, at den ene part foretrak det stabile tyranni, mens den anden part ville af med det. Begge parter ville af med tyranniet og frem til retfærdighed, men med forskellige grader af tålmodighed og risikotagning og med forskellige metoder.

I marts 1982 skrev Richard Pipes til sikkerhedsrådgiveren i Det Hvide Hus, William P. Clark, at man ikke kunne påregne de allieredes støtte til Reagan-administrationens hårde politik mod østblokken, hvis amerikanerne ikke klart gjorde rede for formålet med den. Han tog udgangspunkt i en tale, som den franske handelsminister Michel Jobert for nylig havde holdt i Washington, hvor Jobert havde sagt: „I beder os om at ledsage jer på en rejse, men I har ikke fortalt os, i hvilken retning den går, og hvor rejsen ender.“²²

²² Richard Pipes, *Vixi. Memoirs of a Non-Belonger*, 2003, s. 198.

